

Список літератури: 1. Гегель Г.В.Ф. Приложение (новые источники по «Философия права») / Г.В.Ф. Гегель. Пер. с нем. авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – С. 379–484. 2. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер / пер. с нем. В.В. Бибихина. – М. : ad MArginem, 1997. – XI +452 с.

*Єрахторіна О.М.
м. Харків, Україна*

ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ І ЇЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Останні десятиріччя ХХ століття – перші десятиріччя ХХІ століття характеризуються значною трансформацією соціокультурної реальності. Інформація стає стратегічним ресурсом, науково-технічний прогрес продовжує об'єднувати людство у єдиний організм існування планетарного масштабу, що викликає близьке зіткнення різних цивілізацій, культур, релігій, породжує змагання між ними, боротьбу за власні пріоритети, пропагування певних цінностей і досягнень. Таким чином, етап становлення високотехнологічного суспільства відкрив нову епоху розвитку людства. Зараз на фоні бурхливого розвитку науки і техніки спостерігається, з одного боку, світова криза майже у всіх сферах життєдіяльності людства, з іншого – ускладнення суспільних відносин та міжособистісних стосунків, коли стрімкішими темпами зростає залежність середовища існування людини від її діяльності, все відчутнішим стає протистояння людини природі, прагнення розділити людські і природні процеси розвитку, розриваючи свій органічний зв'язок зі Всесвітом.

У сьогоденному вихорі подій саме особистість все частіше виступає центральною ланкою розвитку і трансформації суспільства, а притаманні їй світогляд, культура, воля, соціальна активність, її самовдосконалення, рівень якого характеризується мірою реалізованих нею потенційних здібностей і можливостей в реальних життєвих ситуаціях, визначають її майбутнє. Людина кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя, на думку Дж. Сороса, перетворюється у «центр прибутку», для якого інших цінностей не існує, а на фоні загальної монетарної революції – у «людину-гроші» [6]. О.І. Субетто вважає, що така зміна людини символізує перетворення її у «капіталокіборга», «капіталоробота» і означає «грошову», чи «монетарну», її загибель [5, с. 117]. При цьому, однак, відповідальність особистості зросла незмірно, оскільки науково-технічний прогрес набув надзвичайно швидких обертів, надавши людству неабиякий технічний і техногенний потенціал. При цьому відсутні ті духовно-

моральні орієнтири, що мають визначати спрямованість функціональної активності особистості: індивід набув величезного ступеню поведінкової свободи (або зовнішньої незалежності) в умовах ринкового суспільства, але не має відповідного рівня моральної культури, що визначав би спрямованість його технічного потенціалу.

Тенденція володіння чи буття, за термінологією Е. Фромма, визначає розвиток суспільства і залежить від соціальної структури: якщо суспільство орієнтовано на буття, то пригнічуються тенденції до володіння, і, навпаки, створюються умови для посилення тенденцій до буття. Наше суспільство здебільшого тяжіє до модусу володіння, коли головним суб'єктом історії стає «ринковий соціальний характер» – термін, введений до обігу Е. Фроммом (подібне явище К. Маркс описав як відчужений (рос. отчужденный) характер: люди з таким характером відчужені від себе, від інших людей і від природи). Під соціальним характером Фромм розуміє «взаємозв'язок індивідуальної психічної сфери із соціально-економічною структурою» суспільства, до якого належить певний індивід [8, с. 311]. Ринковим автор назвав це явище тому, що в цьому випадку людина відчуває себе як товар, що має певну ціну, і головною метою її є повна адаптація до тих умов, за яких вона потрібна, має певний попит за усіх обставин, що складаються на ринку особистостей. Такий тип характеру майже повністю функціонує на розсудковому рівні і відгороджується від усіх почуттів, що так чи інакше може завадити їхньому повноцінному функціонуванню відповідно до логіки «мегамашини», частиною якої вони є. Подібні індивіди, будучи, в принципі, майже безсилями, вважають себе, завдяки науці і техніці, майже всемогутніми. Отже, мета людини ринкового характеру – відповідне функціонування у певних обставинах, що визначає його здебільшого розсудкову реакцію на навколишній світ. Атрофія емоційного життя нерозривно пов'язана із перевагою розсудкового, маніпулятивного мислення – емоції ж досить часто сприймаються навіть як перешкода для оптимального функціонування. На думку Е. Фромма, людина кінця ХХ сторіччя являла собою «автомат – добре екіпірований, але з атрофованим інтересом до своєї людської сутності» [8, с. 185]. Все зазначене вище дозволяє погодитися із висновком Е. Фромма: «вперше в історії фізичне виживання людського роду залежить від радикальної зміни людського серця» [8, с. 199].

Більшість дослідників, серед яких можна назвати Л.В. Батліну, П.С. Гуревича, А.А. Гусейнова, М.С. Кагана, С.Б. Кримського, С.М. Пазиніча, Л.В. Сохань, І.В. Степаненко, О.І. Субетта та інших авторів, вбачають у наявності розриву між рівнем науково-технічного і техногенного розвитку людства і спрямованістю духовно-морального людського потенціалу витоки глобальної антропологічної катастрофи, що поступово може

охопити усе людство. Саме тому виникає необхідність перегляду духовно-культурного буття людини, оскільки вимогами часу стало розуміння того, що кардинальні зміни у світогляді, психології, свідомості не менш важливі, ніж зміст матеріального боку життя суспільства, його побуту.

Українське суспільство, яке перебуває зараз у тенетах внутрішньої кризи, характеризується високим темпом соціальних змін, надзвичайною складністю відносин між людьми та їх групами у суспільстві, небаченою розмаїтістю життєвих стратегій, але при цьому навряд чи за всю історію людства знайдеться покоління, яке так позбавлене ґрунту під ногами, як нинішнє [4]. Трансформація українського середовища відбувається як радикальне оновлення всіх сфер, і у тому числі духовної, його життєдіяльності на фоні краху колишніх суспільних і особистісних ідеалів; в умовах колапсу моральних норм і реальної свободи вибору особистість може за орієнтир обрати і гуманістичні, і антигуманні цінності, може вдосконалювати себе для самореалізації в інтересах суспільства або переслідувати егоїстичні асоціальні цілі.

Наразі звернення до аналізу внутрішнього світу людини, її потенціалу, спрямованості, феномену самовдосконалення особистості, плідні пошуки у з'ясуванні причин кризових явищ та можливостей їх подолання з огляду на взаємодію матеріальних та духовних потреб людини і суспільства стають нагальними і значущими для розуміння проблем переходу України до суспільства сталого розвитку.

В. Франкл писав так: «Духовність, свобода і відповідальність – це три екзистенціали людського існування. Вони не просто характеризують людське буття як буття саме людини, швидше навіть вони конституують його в цій якості» [7, с. 93]. Особистість у сучасному суспільному просторі зневірилась майже в усьому, стан розгубленості характеризує її свідомість, а сучасна масова культура здійснює негативний вплив, особливо на дітей і підлітків, сприяє привнесенню в особисте і суспільне життя агресії й жорстокості, цинізму й безкультур'я; культура нації в цілому наближається до рівня, опинившись за яким вже можна не говорити про цивілізоване суспільство. Цілком слушно зазначає В.І. Астахова: «Проблема ця особливо гостра для України, ... де в ході багаторічної пагубної політики деідеологізації виник духовний вакуум, що є небезпечнішим, ніж економічна і політична кризи разом взяті, вже хоча б тому, що наслідки його переборюються значно довше і важче, не дозволяючи ефективно боротися ні з економічними, ні з політичними труднощами... Ми з кожним днем бідніємо не тільки грішми, але й розумом і совістю» [2].

Оскільки межі суспільного створюються якраз людською діяльністю і соціальне наявне тільки там, де присутні зв'язки і залежності між людьми, тобто діяльність людини є способом існування не тільки неї

самої, а й суспільства, у якому ця діяльність проходить, зрозуміло, чому наше українське суспільство таке «розхристане». Для усунення такого кризового стану, як зазначалося, слід створити і пропагандувати у суспільстві шкалу цінностей на гуманістичних засадах шляхом створення умов для розвитку духовності його членів і – як наслідку – формування потреби у постійному самовдосконаленні. Щоб індивід став істотою духовною, спроможною до переростання в особистість та індивідуальність, потрібно багато умов. Прищеплювати насильницьким шляхом духовні якості неможливо – потрібна ціла система, що сприятиме самостановленню людини. Для формування такої системи потрібно визначити ті групи проблем, що потребують вирішення, – як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів.

Головним інструментом у подоланні такого кризового стану в українському суспільстві має стати створення умов для зростання духовності як базису самовдосконалення особистості, що передбачає, насамперед, «утвердження пріоритетності духовно-морального виховання у цілісному розвитку особистості, ... при якому найважливішим стає не зовнішнє, а внутрішнє, не визнання в світі та самоствердження, а розвиток самоволодіння, волі, розуму, удосконалення і уточнення вищих якостей характеру, які стають опорою у житті, як би воно не складалося. Саме рівень духовно-морального розвитку визначає здатність особистості діяти розумно й відповідально, стримувати прояви нижчої природи» [3, с. 15].

Очевидно, що техногенна цивілізація себе вичерпала і раціоналістичний підхід до дійсності, який виступає її духовною основою, має в собі, поряд з творчим, безумовно, і руйнівне начало. Відстоюючи думку про те, що людина – «ідеал коеволюції, тобто сумісної еволюції людини з її навколишнім природним і соціальним середовищем», необхідно «підготувати ґрунт для утвердження в сучасній науці гіпотези про нову еволюційну людину, здатну до самоорганізації, що виступатиме не як самостійний механізм світовлаштування, а як органічна цілісність з високими духовними цінностями і ідеалами» [1, с. 69].

Список літератури: 1. Аніщенко В.О. Духовно-екологические аспекты формирования человека и общества : доп. на першій міжнар. наук. конф. «Україна: шляхи культурного розвитку та формування духовної цілісності» / В.О. Аніщенко. – Чернігів, 2006. – С. 67–72. 2. Астахова В.И. Интеллигенция и интеллигентность: проблемы совместимости / В.И. Астахова // Гражданские позиции интеллигенции: «Камо грядеши?..» : сб. ст. по материалам междунар. теорет.-методол. конф. 31 марта 2004 г. / Рос. гос. гуманит. ун-т. – М., 2004. – С. 176–182. 3. Гальченко Г. І. Принцип природовідповідності як утвердження пріо-

ритету духовно-моральної складової у вихованні особистості (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук: (09.00.03) «Соціальна філософія та філософія історії» / Г.І. Гальченко. – Х., 2005. – 19 с. 4. Гусейнов А.А. О человеке и смысле жизни / А.А. Гусейнов // Наука. Общество. Человек : к 75-летию со дня рождения академика И.Т. Фролова. – М., 2004. – С. 219–229. 5. Суббето А.И. «Мир денег» как форма отчуждения человека от человека и природы / А.И. Суббето // Философия хозяйства: альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 2008. – № 1 (55). – С. 112–119. 6. Суббето А.И. Капиталократия. Мифы либерализма и судьба России / А.И. Суббето. – Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2002. – 216 с. 7. Франкл В. Человек в поисках смысла : пер. с англ. и нем. / В. Франкл – М. : Прогресс, 1990. – 364 с. 8. Фромм Э. Психоанализ и религия; Искусство любить; Иметь или быть? : пер. с англ. / Э. Фромм. – К. : Ника-Центр, 1998. – 400 с.

*Кальницький Е.А.
м. Харків, Україна*

ВІДРОДЖЕННЯ Й ОНОВЛЕННЯ В ДУХОВНІЙ СФЕРІ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Україна сьогодні перебуває в стані глибоких системних трансформацій. Проголосивши курс на європейську інтеграцію відбувається активний пошук оптимальної моделі розвитку. Духовна сфера є однією із засадничих у цій царині. Провідною тенденцією духовного життя українського суспільства виступає й оновлення системи духовних цінностей.

Будь-яка революційна епоха починається з переоцінки минулого, його духовних цінностей, духовного оновлення. Духовне оновлення залежить від змін в економічній, політичній та інших сферах суспільного життя, але разом з тим є найважливішою передумовою якісних змін життєдіяльності людей. Отже, духовне оновлення виступає як найважливіша суспільна потреба. Поняття процесу оновлення духовних цінностей багатьма авторами вживається у досить широкому тлумаченні. Так, під оновленням розуміють «відродження й дальший розвиток ... ідеалів і принципів побудови нового суспільства» [1, с. 3], «відродження втрачених духовних цінностей, формування нових..., очищення існуючих ідеалів та принципів життєдіяльності від деформацій, збагачення новим змістом усіх сторін духовної сфери» [2, с. 14]. Всі складні процеси, які відбуваються зараз у духовній сфері українського суспільства, не слід зводити до одного тільки оновлення. Поняття відродження й оновлення